

ДЕСУВЕРЕНИЗАЦІЯ СОВРЕМЕННЫХ ГОСУДАРСТВ: НЕОБХОДИМОСТЬ ТЕОРЕТИЧЕСКОГО ОСМЫСЛЕНИЯ

Смолянюк В. Ф.

Рассмотрено явление десуверенизации как новое направление развития политического процесса. Детализированы особенности объективной и субъективной (принудительной) десуверенизации. Указано на специфику протекания процессов десуверенизации в новых независимых государствах Восточной Европы.

Ключевые слова: суверенитет, суверенное государство, глобализация, десуверенизация.

DE-SOVEREIGNTY MODERN STATES: THE NEED FOR A THEORETICAL UNDERSTANDING

Smolyanyuk V. F.

The phenomenon of de-sovereignty as new direction of development of political process is considered in the article. The features of objective and subjective (forced) de-sovereignty are gone into detail. It is indicated on the specific of motion of processes of de-sovereignty in the new independent states of Eastern Europe.

Key words: sovereignty, nation-state, globalization, de-sovereignty.

УДК 329.17(477)

Т. І. Мармазова, доктор політичних наук, доцент

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ І ПОЛІТИЧНА УТОПІЯ

Присвячено вирішенню дискусійного питання визначення українського націоналізму як політичної ідеології і політичної утопії. Доведено, що український націоналізм залишається виключно політичним явищем, в той час як він має буди ідейно-політичним та культурним феноменом об'єднаної нації. Встановлено теоретичну межу між націоналізмом, поміркованим шовінізмом та реакціонізмом.

Ключові слова: націоналізм, національна ідея, шовінізм, політичний міф, політична ідеологія.

Актуальність проблеми. Однією з ключових ознак діяльності та критеріїв класифікації політичних партій залишається політична ідеологія. На думку американського соціолога Н. Смелзера, ідеологія — це основа теоре-

тичного знання та діяльності політичних партій (утверджує цінності, настанови та факти), яка виконує такі функції: по-перше, знімає соціальне напруження, яке виникає під час соціально-політичних процесів і веде до значних розбіжностей між реальним та бажаним; по-друге, ідеологія залежно від свого спрямування може або захищати певний стан (консервативні та ліберальні), або скасовувати його (радикальні ідеології), по-третє, ідеології надають сенс та аргументацію певним видам діяльності людей (наприклад, виправдовують соціально-політичні негаразди) [1, с. 55–57, 67]. У свою чергу Е. Фромм надає ідеології символічно-філософського сенсу, визначаючи її як «потреби публіки, які задовольняють очікування кожної людини полегшити докори совісті вірою в те, що вона діє заради чогось, напевне — доброго і бажаного» [2, с. 332].

Названі підходи до політичної ідеології є класичними, а це означає, що такий її різновид, як націоналізм, нібито можна поставити поряд з лібералізмом, консерватизмом, соціал-демократією, соціалізмом та комунізмом. Натомість науковці західної (К. Мангейм) та вітчизняної (І. Кресіна) наукової думки виступають проти такої позиції з приводу того, що націоналізм взагалі і український зокрема у реальному житті та історичній практиці являє собою радикальний рух, що має під собою підґрунтя насильства, домінування одних націй над іншими тощо [3, с. 190]. Тобто вивчення націоналізму проходить у контексті з такими його радикальними виявами, як фашизм, реакціонізм, шовінізм, що, на наш погляд, є помилковим, оскільки націоналізм, як й інші політичні ідеології, виходить з політичної міфології і має власну систему цінностей, поглядів та суспільно-політичних орієнтацій, які не можна розглядати однобічно.

Отже, актуальність дослідження полягає у тому, що незважаючи на гострі вияви націоналізму у вигляді Другої світової війни, появи рухів у ХІХ–ХХ ст. за незалежність країн Африки та Азії, розпад Радянського Союзу на низку національних держав, появи на політичній карті світу Чорногорії, Косово, Абхазії, цей феномен є набагато глибшим і складнішим структурним елементом політичного міфу та потребує додаткового вивчення. Англійський науковець Е. Сміт під націоналізмом розуміє символічний, культурний, соціальний та ідеологічний феномен [4, с. 121]. На нашу думку, націоналізм — це також один із різновидів утопії, яка, за К. Мангеймом, утворює соціально-історичні ідеали (побудова національної та незалежної держави), суспільні настанови (прямий зв'язок між сьогоденням та історичним минулим), що не може реалізовуватися у суспільстві повністю [5].

Отже, *мета* статті полягає у визначенні специфіки українського націоналізму з позицій теоретичних конструкцій політичної ідеології запропонованих ще Антуаном де Трасі (ідеологія як наука) [6]. Незважаючи на час, погляди

французького класика, які пізніше були розширені К. Марксом (ідеологія є надбудовою над базисом виробничих відносин і являє собою інтереси певного соціального класу, що виражає інтереси всього суспільства) [7] та К. Мангеймом (ідеологія — це спотворений міф, який відображає соціальну дійсність під потрібним кутом зору) [5], залишаються актуальними й дотепер, оскільки місце націоналізму в українському ідеологічному спектрі поки що залишається невизначеним і розуміється «відмінною від класичних» (лібералізм, консерватизм). А це призвело до того, що ми не можемо визначити специфіку українського націоналізму як різновиду націоналістичної ідеології. На думку С. Дацюка, дослідження українського націоналізму класичними методологічними конструкціями (тотальні та нетотальні ідеології) дозволяють констатувати, що український націоналізм як політична ідеологія являє собою сукупність діаметрально протилежних теоретичних позицій (християнських цінностей з радянським минулим, ліберальної демократії з соціалістичною ієрархією), тобто у дослідженні ми лише фіксуємо результати або першопричини таких зіткнень [8]. Отже, аби уникнути у дослідженні такої ситуації, пропонуємо розглянути український націоналізм, крім як ідеологію, ще й як політичний міф та різновид утопії.

Виклад основного матеріалу. Як уже було встановлено М. Примушем, утопія на відміну від ідеології — статична модель, тому не можна протиставляти утопію з ідеологією, бо вони є елементами більш широкого явища — політичного міфу, і взагалі межі між ідеологією та утопією умовні. Іншими словами, політична ідеологія, ідеологія і утопія, виступаючи структурними елементами політичного міфу, різняться між собою лише набором культурних, філософських, позиційних орієнтацій суспільства [9, с. 21]. Саме це ми знаходимо у перших визначеннях націоналізму, яке запропонували німецький філософ Йоганн Готфрід Гердер та французький релігійний діяч абат Огюстен де Барюель наприкінці XVIII ст., розуміючи під ним лише право націй на богообраність [6]. Як політична ідеологія націоналізм формується наприкінці XIX ст. для описування і розуміння політичних процесів, пов'язаних з бажанням певних територій одержати право на створення національної держави. Проте, на думку провідних західних та вітчизняних дослідників, націоналізм не може розглядатися як певна ідеологічна модель за аналогією з лібералізмом, соціалізмом, консерватизмом, соціал-демократією та ін. Причина тут криється у тому, що кожний досвід націоналізму унікальний, неповторний і, більш того, на думку Е. Сміта, виступає культурно-символічною природою, і тому, говорячи про націоналізм у політиці, ми лише говоримо мовою виявів певних символів, а не про сам націоналізм [4, с. 6–7].

Питання ідеології націоналізму достатньо широко висвітлено як у класичній політичній думці, так і в сучасних емпіричних дослідженнях. Якщо класичні думки про націоналізм репрезентовано більш теологічним сприйняттям нацією власної «вищої місії» (Ф. Ліст, Ф. Ніцше, Й. Фіхте), то сучасні наукові розробки націоналізму представлені як комплексом соціально-гуманітарних наук (філософії, культурології, історії, політології, конфліктології, етнології, соціології та ін.), так і позиціями окремих авторів, які розглядають націоналізм з позицій аспектів ідеології (Р. Шпорлюк) [10], культури, мистецтв та символічної природи (Е. Сміт) [4] і як форму політичного міфу та різновиду політичної утопії (Ю. Шайгородський) [11]. Натомість, досліджень, пов'язаних із розумінням специфіки українського націоналізму як ідеології і утопії, поки що бракує через зайву політизацію цього явища. Така політизація полягає у тому, що український націоналізм ми спостерігаємо з риторики українських націоналістичних партій (УНА-УНСО, ВО «Свобода», Конгрес українських націоналістів, ВО «Батьківщина» та ін.), які мають різний погляд на одне й те саме питання — побудову Української держави (від радикальної українізації і жорсткої вертикалізації (ВО «Свобода») до поміркованого унітаризму (ВО «Батьківщина»).

Отже, підходячи до питання визначення українського націоналізму з позицій структурних елементів політичної ідеології, слід зауважити, що воно одночасно є актуальним та дискусійним. Актуальність полягає у тому, що українській політичній науці бракує досліджень українського націоналізму як частини загального уявлення про нього як про політичну ідеологію і утопію; а дискусійність — у тому, що український націоналізм — це не тільки риторика українських правих партій, а ще й набір соціально-політичних поглядів, які висловлювали Д. Донцов, М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, але наукового та культурологічно-філософського обґрунтування втілення цих ідей на рівні державної політики ще не здійснено [12, с. 292–294]. І тому наукові розробки Е. Сміта та Р. Шпорлюка набувають нового значення, оскільки вони не стільки розуміють під націоналізмом аргументацію до національної політики, скільки аналізують його з позицій складного соціокультурного явища (Е. Сміт) [4, с. 10] і як світоглядну систему, що є життєво необхідною для збереження нації (Р. Шпорлюк) [10, с. 93]. Тобто на ідеологічному рівні українському націоналізму бракує методологічних конструкцій, які б дозволили віднести його певні елементи до міфу, утопії та політичної ідеології. У свою чергу спробуємо розв'язати цю проблему шляхом теоретичного обґрунтування структурних елементів українського націоналізму на основі підходів Е. Сміта, М. Недюхи та К. Мангейма.

Підхід Е. Сміта є дуже специфічним і простирається на межі політології, психології та культурології. Отже, структурними елементами націоналізму є:

- процес утворення і становлення нації;
- почуття і свідомість належності до нації;
- мова і символіка нації;
- соціальний і політичний рух від імені нації;
- доктрина і/або ідеологія нації, загальна та конкретна [4, с. 13].

І при цьому дослідник додає, що нація для впровадження національної політики повинна мати власну назву, спільну мету, спільну історію, спільну національну культуру, завойовану Батьківщину, спільні права і обов'язки, єдину економіку [4, с. 14]. Іншими словами, націоналізм у такому разі дещо схожий на політичний міф Ю. Шайгородського, бо не потребує перевірки на істинність і сприймається свідомістю як реальність, над якою не слід замислюватися [12]. І взагалі, український дослідник висловлює думку, за якою перехідні чи кризові суспільства демонструють поєднання міфу, ідеології та утопії в один ідейно-політичний конгломерат, що слугує для сприйняття суспільством певної реальності без її критичного осмислення [12]. На наше переконання, в такому разі слід урахувати думку В. Конера, який, аналізуючи феномен націоналізму, пропонує у дослідженнях такого роду відрізнити поняття нації та націоналізму від понять держави і патріотизму [13]. Таке розділення дозволить виокремити націоналізм на політичні, філософські, моральні та соціокультурні складові. Тобто ми до націоналізму підходимо з двох точок зору, які не протиставляються, а доповнюють одна одну. З позицій кластерного підходу український націоналізм має міфічні (наприклад, віра в унікальність нації), утопічні (унікальна національна політична система) та політичні (впровадження державної політики на загальнонаціональному рівні) складові. У свою чергу структурно-функціональний підхід закріплює за українським націоналізмом функції ідеології і спрямовує його на структурні елементи шляхом поділу на помірковані та радикальні форми вияву націоналізму (поміркований шовінізм, шовінізм, радикалізм, сепаратизм).

За М. Недюхою, структурно ідеологія українського націоналізму складається з трьох елементів: «образу дійсності (того, що відбувається у конкретному суспільстві та поза ним); аксіологічної системи (ієрархії цінностей); практичних вказівок (методології діяльності для зміни або збереження існуючого стану справ)» [14]. З цієї позиції дослідник вважає, що українські націоналісти намагаються відтворити ідеї Д. Донцова, а саме відійти від політико-програмного руху, відтворивши філософію національного життя з акцентуванням на духовно-ідеологічних аспектах соціальних цінностей. Цей факт ще

раз доводить нашу тезу з приводу утопічної природи українського націоналізму, який залишається тільки уявленням про національну державу з певними моральними цінностями філософського характеру.

Іншим підходом, який може бути застосований до аналізу українського націоналізму, є підхід К. Мангейма, в якому ідеологія виступає соціально-політичним явищем, що зберігає і репродукує існуючий порядок речей, а утопія, навпаки, є трансцендентною відносно реальності орієнтацією, що призводить до вибуху існуючого порядку [5]. За цією позицією, на наш погляд, український націоналізм також виступає більше утопією, ніж ідеологією. Довказом цього слугує як уже згадувана орієнтація українських націоналістичних партій, так і загальна невизначеність українського націоналізму. Така позиція наочно демонструє, що українському націоналізму необхідне ідейно-політичне та морально-культурне оформлення, яке б виконувало функції політичної ідеології, а саме зняття суспільного напруження, орієнтація на захист прав людини, а не тільки однієї національної групи.

Таким чином, з названих позицій український націоналізм виступає одночасно політичною утопією, яке є явищем більш широким і включає аспекти ідеології, політичної ідеології та політичного міфу. Недоліком сучасного українського націоналізму є те, що він ще не пройшов стадію виходу з політичного міфу в ідейно-світоглядну та культурну площину і залишається лише формою самовираження українських політичних партій, які називають себе націоналістичними, але власних символів вони не виробляють, лише запозичують народні символи (вишиванки, вислови), переробляючи їх у передвиборчі лозунги. З одного боку, український націоналізм рухається у стадії копіювання досвіду фашизму Італії та нацизму Німеччини (орієнтація на встановлення національної і культурної диктатури однієї нації) і зазнає в цьому напрямку певного фіаско, оскільки сучасний світ вимагає від ідейних течій побудови універсальних моделей розвитку, які не ставлять суспільство або його частину в межі конфронтації. І тому, на наш погляд, український націоналізм являє собою окреме явище, яке ми пропонуємо називати «ідейним романтизмом», сутність якого полягає в суспільному сприйнятті ідеї «Української держави». З другого боку, як уже зазначалося, український націоналізм через відсутність єдиної ідейної бази залишається явищем переважно політичним. Таке перебування, на нашу думку, дозволить йому реалізуватися через настрої протестного електорату, що не сприймає в рівній частині владу та опозицію. Таким чином, ця специфіка перетворює український націоналізм на штучне явище, яке не виробляє, за Е. Смітом, цінності та культурно-ідейні символи нації [4, с. 20]. Тобто його штучна стадія призводить до того, що національна ідея «українського» залишається нерозвиненою, а це може призвести до непрогнозованих наслідків.

Для розв'язання цієї проблеми пропонуємо діячам культури і політики визначити символічні та політичні межі української ідеї і дослідити їх сприйняття суспільством. Але спочатку необхідно вилучити з українського націоналізму агресивну риторичку «масштабної українізації», яка є штучною і аж ніяк не об'єднує націю, а навпаки, виправдовує існуючий безлад як форму недопущення націоналістичного терору.

Висновки. Функціональне розуміння ідеології, тобто того, на що вона спрямована за своїми функціями, дозволяє побачити і головну проблему українського націоналізму як політичної ідеології, а саме: її творцям слід розуміти, що національна ідея, по-перше, змінює свідомість з метою усвідомлення суспільством їх ідей. По-друге, для реалізації будь-якої ідеології необхідно, аби достатня кількість людей (майбутніх діячів перетворення світу) бачили майбутнє теж в пропонованій ідеології. По-третє, суспільство у своїй діяльності з перетворення світу керувалося б ідеологічними вимогами та цінностями такої діяльності [15].

ЛІТЕРАТУРА

1. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер. – М. : Ин-т практ. психологии, 1994. – 426 с.
2. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. – М. : Республика, 1993. – 416 с.
3. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (Етнополітологічний аналіз) : монографія / І. Кресіна. – К., 1998. – 392 с.
4. Сміт Е. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія : пер. з англ. / Е. Сміт. – К. : К. І. С., 2004. – 170 с.
5. Mannheim K. Ideology and utopia: an introduction to the sociology of knowledge [Електронний ресурс] / K. Mannheim. – New York : Harcourt, Brace a. Co, 1936. – 354 p. – Режим доступу: http://royallib.ru/read/mangeym_karl/ideologiya_i_utopiya.html#0.
6. Head B. Ideology and Social Science: Destutt de Tracy and French Liberalism [Електронний ресурс] / B. Head. – Режим доступу: http://books.google.com.ua/books?id=d0TKQlriHjgC&dq=Head,+Brian,+Ideology+and+Social+Science:+Destutt+de+Tracy+and+French+Liberalism&printsec=frontcover&source=bl&ots=n7FJbhKQs7&sig=iZn81qFWqbYdTVfvFISYyqGrIhU&hl=en&ei=eHnXSaCuMIeZ_AbV-LjLDQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&redir_esc=y#v=onepage&q=Head%2C%20Brian%2C%20Ideology%20and%20Social%20Science%3A%20Destutt%20de%20Tracy%20and%20French%20Liberalism&f=false.
7. Косиков Г. Идеология. Коннотация [Електронний ресурс] / Г. Косиков. – С. 9–10. – Режим доступу: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/31904>.
8. Дацюк С. Погляд на можливість нової ідеології [Електронний ресурс] / С. Дацюк. – Режим доступу: http://www.uis.kiev.ua/_other/dialogs/new_ideology.htm.
9. Примуш М. В. Идеология й утопія / М. В. Примуш // Трибуна. – 2005. – № 1–2. – С. 20–21.

10. Недюха М. Идеология как критерий классификации политических партий / М. Недюха, О. Михайлич // Політ. менеджмент. – 2006. – № 2. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php?m=1&n=56&c=1182>.
11. Шпорлюк Р. Комунізм та націоналізм: К. Маркс проти Ф. Ліста / Р. Шпорлюк ; пер. з англ. Г. Касьянов. – К. : Основи, 1998. – 479 с.
12. Шайгородський Ю. Міфологія як засіб моделювання політичної реальності / Ю. Шайгородський // Віче. – 2009. – № 15. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1574/>.
13. Примуш М. В. Політологічний аналіз націоналістичної риторики політичних партій України / М. В. Примуш // Іст. і політол. дослідження. – 2013. – № 2. – С. 291–296.
14. Conor, Walker Nation-building or nation-destroying. World Politics, 1972. – XXIV, 3. – 519 p.
15. Шилз Е. А. Нація, національність, націоналізм і громадянське суспільство / Едвард Альберт Шилз // Часопис «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/shilz.htm>.

УКРАИНСКИЙ НАЦИОНАЛИЗМ КАК ПОЛИТИЧЕСКАЯ ИДЕОЛОГИЯ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ УТОПИЯ

Мармазова Т. И.

Посвящено разрешению дискуссионного вопроса определения украинского национализма как политической идеологии и политической утопии. Доказано, что украинский национализм остается исключительно политическим явлением, в то время как он должен быть идейно-политическим и культурным феноменом объединенной нации. Установлена теоретическая граница между национализмом, шовинизмом и реакционизмом.

Ключевые слова: национализм, национальная идея, шовинизм, политический миф.

UKRAINIAN NATIONALISM AS A POLITICAL IDEOLOGY AND POLITICAL UTOPIA

Marmazova T. I.

Article is devoted to permission of a debatable question of definition of the Ukrainian nationalism as political ideology and political myth. By the author it is proved that the Ukrainian nationalism remains exclusively political phenomenon, in that time when it has to be an ideological and political and cultural phenomenon of the united nation. The theoretical border between nationalism, chauvinism is established.

Key words: nationalism, national idea, chauvinism, political myth.

